

Az összművészet bűvöletében

BESZÉLGETÉS IMRE ZOLTÁNNAL

Gondolom, a színházunk történetét írók úgy emlegetik majd a jelenünket: a balett harmadik, Imre Zoltán balettművész-koreográfus második szegedi korszaka. Az első – hét évig tartott; e mostani – reméljük hosszabb lesz. De kezdjük az elején.

– Ki íratta be a 9 éves Imre Zoltánt a balettintézetbe?

– Arra kíváncsi, volt-e táncos, vagy más színházi ember a családjában? Nem. A nagyapám olvasta az újságban, hogy felvétel hirdet az Állami Balett Intézet. Akkoriban – 1953-at írtunk – még toborozták „a tánchoz kedvet érő gyerekeket” az intézetbe, akárcsak a többi művészképzőbe... Kedvet éreztem persze, egész kicsi gyereként színházat játszottam. Eleken születtem, a nagyapám postamester volt, és az irodájában jó játéktér adódott: táncolni lehetett a kuncsaftoktól elválasztó üvegablak mögött, az asztal körül, vagy inkább bújós-káznál? De emlékszem, kosztümöket kerítettem magamnak...

– Vagyis: szerepelt. Azután nyilván kollégiumba került. Kik tanították?

– Hidas Hedvig, a Nádasi házaspár, akiket nagyon szerettem. Vályi Rózsi, aki nem egyszerűen tánc-, zene- és művészettörténetre tanított – egyébként nagyon jó tánc-történeti könyvet is írt –, hanem arra is, hogy megismerjem magamat. Neki sokat köszönhetek. Kiváló pszichológiai érzékeléssel tudott segíteni azoknak a tanítványainak, akik különféle lelki bajokkal küszködtek. Nekem is.

– Mi volt a baj?

– Nem az, hogy teljesen idegen, ismeretlen közegbe kerültem; az internátusban jól éreztem magam, szerettem a romantikus környezetet. A Gellérthegyen, a pálosok volt kolostorában laktunk... Keményen dolgoztunk, én zongorázni is tanultam, elég jól ment, annyira, hogy a tanulmányaim vége felé azt ajánlották, folytassam a konziban. Majdnem úgy lett. Tizenégy éves voltam, tudja, milyen nehéz kor! Mindenféle bajaim támadtak a táncsal. Alig elviselhető rossz érzést keltett bennem, hogy muszáj megmutatnom magam: a színpadon póré az ember, és bár dőreség tagadni, hogy minden táncosban van némi exhibitionizmus, az is biztos: az érzékenyebbeknek meg kell küzdeni a gatlásaikkal.

– Elmúlt?

Nagy sokára. Mert úgy van ez a dolog, hogy eleinte a gatlásait kell leküzdeni az embernek, aztán a túlzott exhibitionizmust. Meg kell találni az egészséges egyensúlyt. De alighanem minden jó balettművésznél meg kell harcolni ezért, önmagával. Kinek előbb, kinek később sikerül. Nekem szerencsém volt, hogy a tanárom, Vályi Rózsi privát is segített, rengeteget beszélgettünk, mégis... Talán csak az utolsó nyolc évben éreztem kevéssé a magam megmutatásának színpadi gyötrelmeit.

– Tanulmányai után néhány kollégájával – köztük László Andrával, aki végig partnere és asszisztense volt – Szegedre szerződött, Vaszy Viktor kérésére, aki „komoly” balettet szeretett volna. Hogyan fogtak hozzá?

– Nem volt könnyű a helyezni, nekünk, újaknak, hiszen egészen más világba csöppentünk. Nem egyszerűen az intézetből a színházba; másféle volt a táncos való viszonyunk és tudásunk, mint az itteni kollégáknak. A következő évben, 1961-ben Vaszy megint néhány frissen végzett táncost hozott. Ha jól emlékszem, nyolcan voltunk a társulatban, akik épphogy befejezték a tanulmányainkat, amikor előadtuk a Mandarint...

– Táncosként első sikereit aratta – s koreografálni kezdett. Miért?

– Megkérte rá. Vaszy Viktor is. Versényi Ida is. A Turandotban debütáltam mint koreográfus, 19 éves koromban. Ez ma félelmetesen hangzik, nyilvánvaló, hogy a hályogkóvacs esete ismétlődött, min-

denesetre sekerem volt, lassan majdnem mindent én koreografáltam – és átvettem a balettegyüttes vezetését. Az operák, operettek, musicalek mellett önálló balettesteteket is tartottunk.

– Jó kritikákat kapott, a színház vezetői támogatták a balettegyüttes munkáját, úgy tűnt, mindenki pártfogolta itt – mégis külföldre szerződött. Miért?

– Ma is tudatában vagyok, hogy pályakezdő szegedi éveim, úgy is mondhatnám, a színházi iskola éveim során végigkísért a szerencse. Mindennek ellenére hiányérzetem volt. Elégedettem voltam magammal, úgy éreztem, nem fejlődöm eléggé és elég gyorsan. Azokban az években még nem volt könnyű megoldani, hogy kitekintést nyerjen az ember: nem hoztak be külföldi filmeket, vagy nagyon keveset, és kimeni sem lehetett csak úgy... A bezártság érzése uralkodott el rajtam. Itthon legfőképpen szövet balettet láthattunk; miután Sztálin kiirtotta az avantgárdot, joggal éreztük: szép, szép, de leragadt a klasszikus hagyományonál. A nyugati kultúra iránti akkori szomszágomra példa: egyszer a kezembe került egy fotográfia a stuttgarter balettről; az egyetlen kép, az egyetlen póz inspirációjára egy egész koreográfiát csináltam! Nem azt akartam: „kimenni Nyugatra”; egyszerűen valami radikális művészeti élmény hiányzott. Ilyen hangulatban neveztem a kölmi nemzetközi koreográfiai versenyre, a Szervánszky-zenére készült *Metamorfózis* című táncmmal. László Andrea volt a partnerem, ez kétszemes balett. László útlevelet három nappal az indulás előtt visszavonták. Most mit csináljak? Kimentem, nem jól tudtam a nyelvet, megkerestem az igazgatót, és vázoltam a helyzetet. Adott nekem 100 márkát, hogy tudjak létezni, egy német táncosnő három nap alatt betanulta a szerepet, második díjat nyertem – az elsőt nem adták ki. Szerencsém volt.

– És elindult – kalandozni Európába?

– Nem nevezném kalandozásnak. A Kölnben kapott pénzen ugyan valóban utaztam, Olaszországba mentem Milloss-balettet látni.

– Akkor ismerkedett meg Milloss Auréllal?

– Dehogya! Csak három évvel ezelőtt találkoztunk. Addig leveleket váltottunk.

– Azt írják a műveiről, hogy sok közülük van a Milloss-féle szintézisre, a feszülő ellenéteket egyesítő, filozófáló művészet.

– Kitüntető. A magyar balettművészet nagy mestere volt ő, példám és – érzéseim szerint – rokonom. De nem az én dolgom megítélni, hogy mi látszik a koreográfiai monon. Én akkor tanulni akartam, magamba szívni mindent, ami számomra új. Táncosként is ambiciózus voltam és szerencsémre Düsseldorfban, ahol végigírtam a hierarchia minden fokát, majd Stuttgartban, Európa akkori egyik legnevesebb együttesében beteljesülhetek a vágyaim. De változatlanul érdekelt a koreografálás, lázasan kutattam, mi az amit még nem láttam; Kurt Jooss, Béjart, John Cranko, Christopher Bruce, Tetley, Hans van Manen, s a ma posztmodernnek nevezett avant-

gárd táncművészet – minden érdekelt. Kölnben megalakult a Táncforum, sok tehetséges, fiatal, avantgárd koreográfus dolgozott ott akkoriban. 1974-ben volt a Werther című balettem kölni bemutatója; ez már az új hatásokat mutatta.

– Rambert Balett, London. Ez a következő állomás, s alighanem táncos pályájának csúcsa. Főszerepeket terveznek a modern társulat alkotói Imre Zoltán személyiségére.

– Igen, a pálya csúcsa – és végzete. 35 éves koromban abbahagytam a táncot. Akármilyen sikereim voltak, koreográfusként is, hiszen 5 balettet csináltam Rambertnek – a krízist el nem kerülhettem. Az idő: nagy úr, s a táncosors, hogy hamar vége... De újra mondom, szerencsés vagyok. Sokféle érdeklődésű. Most is zongorázom és örömmel van benne, a filmezés is régóta érdekelt, a tanulmányaim idején eljártam a filmfőiskolára egy kurzusra... Talán a nosztalgia is belejátszott, hogy Ramberttől a National Film Schoolba, az angol filmfőiskolára mentem – tanulni.

– Az a hír járja, hogy fantasztikus érdekes, különleges képi világú és filozófikus filmjei vannak, amelyeknek sok közülük van a képzőművészethez, a zenéhez, a táncoshoz is. A kópiákat hazahozta. Ha akadna vállalkozó a bemutatásukra – hozzájárulna?

– Boldog örömmel. Kun Zsuzsa, a tévé rendezője biztatott, talán bemutatják egyszer a filmjeimet itthon is. Fesztiválok, Münchenben és Karlovy Varyban szerepeltek már.

– A nagy filmművészek között is érez valakit hasonló „rokonának”, mint a balettben Milloss?

– Bunuel. A kép fontossága miatt.

– Az eddig Szegeden bemutatott baletteiben is fontosak a képek; vagy inkább a folyamat, amíg „összejön” a variációkból a téma? Egyetlen álló képpé sűrűsödik-ötvöződik a sokféleség?

– Is. Valóban, az egyik filmem, amelynek cívelek a szereplői, egy fogorvos, egy operaénekes és egy pantomimes, s amely – nem tudok jobb meghatározást – egy orális fantázia, a száj, mint olyan köti össze a szereplőit – szóval ez a film: rondó formájú. A három ember mindenfelét csinál, beszélnek, esznek, ismerkednek; mindannyian tudják, mi a fájdalom, a medicina, a művészet – s egyszer-egyszer összetartozóknak. Mintegy szoborportokát alkotnak, meghozza a mindannyiunknak ismerős, klasszikus alakzatokat, amelyek, minthogy az emberiség kulturális örökségére utalók, egyszersmind itt és most születnek – asszociációkat indukálnak a nézőben. Új balettjeimmel is hasonlóak az ambícióim.

– Megpróbálom felsorolni, mi-féle művészetek tartották fogva eddig: táncolt, koreografált, zongorázott, filmeket rendezett, forgatókönyveket írt – de úgy tudom, volt öletember, vágó, asszisztens is, a tévés portréfilmjében láttam, hogy kerámiákat csinál... Mi jön még?

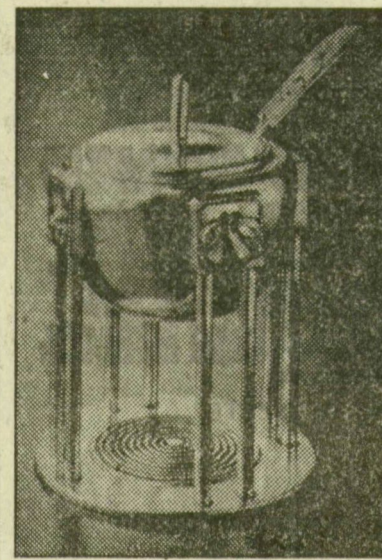
– Az ég szerelmére! Most neveztek ki a Szegedi Balett művészeti vezetőjének. Szeretném, ha valami fontosat és szép tudnánk együtt produkálni...

SULYOK ERZSÉBET

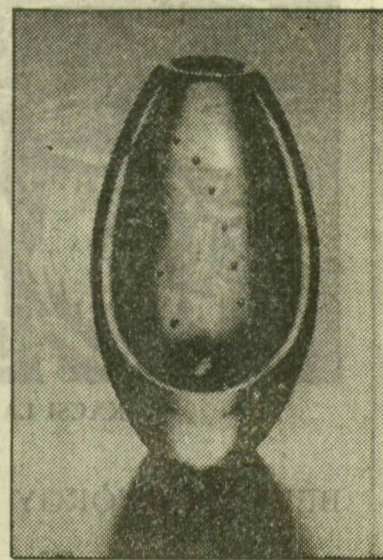

Imre Zoltán koreográfiája: A démon

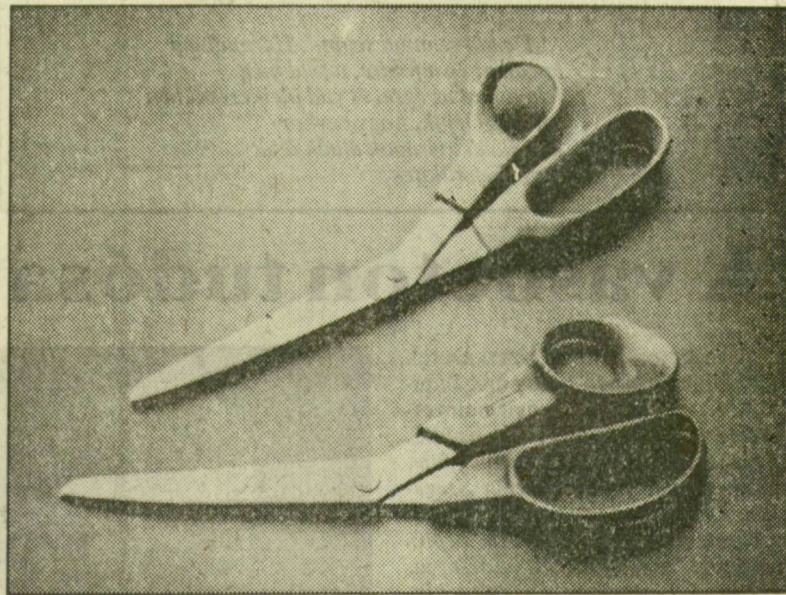
A finn forma

Valle Roseberg: Dzsemtálaló (ezüst, 1911)

Gunnel Nyman: „Gyöngysor” váza (fúvott üveg, 1948)

Olaf Bäckström: Ollók (acél és műanyag, 1967)

Nemcsak Európa, a világ is nagy elismeréssel adózik északi rokonaink, a finnek formatervező művészetének. Ez az elismerés persze nagyon is hétköznapi módon mérhető: a finn tárgyak eladhatók, sikerük van, utánozzák őket, vagy legalábbis hatásuk van, stílust teremtettek.

Magyarországi hatásuk nem csak a rokonság miatt szívargott be; vannak ennek kézzelfogható, kitapintható egyéb gyökerei. A finn lét a világtörténelem során többféle hasonlóságot is felmutat. Északi rokonaink háromszor akkora területen élnek, feleannyian mint mi. Az „ezer tő országában” ezernél jóval több tő, sziget van, a partok tagoltsága még a közellakókat is messzire választja egymástól. Egyébként a világ legszakabbbra fekvő országa.

Népművészete, amely sértetlenül mentődött át az ipari sorozatgyártásba, azokban a közösségekben alakult, amelyekben, egy-egy tanyai település köré rendeződve nagy családok éltek, megtermelve és elfogyasztva termékeiket, az ésszerűség és célszerűség szellemében alkotva mindazt a tárgytömeget, amelyre szükségük volt. És megőrkítve, megőrizve. Legfontosabb termékek, – ma is – a fa, a fából készült tárgyak garmadája. A huszadik század – és ez sem elhanyagolható tényező – meghozta az ország önállóságát is. Az önálló tanyai gazdaságokból egyre többen kerültek át a városokba, s magukkal vitták génjeikben, tenyerükben azt a gyakorlati tudást, amit őseiktől örökölték. Sértetlen volt ez a tapasztalat, s egységes. Ha a magunkéhoz hasonlítjuk: a tanyáról kikerült emberéhez – hasonló, de mégsem hasonlítható.

A finn formatervezés a múlt század végén, s azóta megrendezett világkiállításokon lépett ki Európa, s a nagyvilág elé. Ezek a sikeres bemutatkozások adtak mindig újabb lökést a finn formatervezésnek.

A legkisebb finn használati tárgyat is két lépték határozza meg: a tárgy és az ember. A tárgy – és annak anyagai, elsősorban a fa – meghatározó tényezője építészetünknek. Az épület mindig ugyanazzal a szemlélettel, a tárgy, a különböző tárgyba illesztés igényével születik. A finnek soha se készítenek absztrakt épületet. Ha kell sziklára tervezik – mint a Marimekko gyárat – ha kell erdő közepére, anélkül, hogy egyetlen fát is megsértenének, vagy tó partjára, ahol az öböl adja a szauna „kifutóját”. A belső tér, annak bútorai, használati eszközei úgy készülnek, hogy lakóját a legjobban szolgálják. A legnagyobbak ezért tudták „hazaszéledíteni” a világ legfontosabb építészeti irányzatait is. Alvar Aalto például megteremtette a funkcionális finn változatát, a tárgy és az ember léptékének, arányainak figyelembevételével. Nem véletlen, hogy nemcsak építész, hanem bútortervező is a legnagyobbak egyike, rétegelt hajlított fából készült bútorait ma is gyártják. De tervezett virágváza – a Hullám elnevezésű például –, amely az emberi szemnek szép, a virágnak meg a legkellemesebb elrendezést biztosítja.

Az üveg készítéséhez is rendelkeznek a finnek a két legfontosabb dologgal: alapanyaggal és – Északon élve – modellel. Tapio Wirkkala, Kaj Franck terveiben, Timo Sarpaneva üvegeiben ott a jeges kristályvilág, az átlátszó, gyönyörű ez, jégesapósan megfagyott természet éppúgy, mint az illeszkedés az emberi kézhez, a használathoz.

A textilek a hideggel birkózó emberek életében különös testközeli szerephez jutnak; a csikosan szőtt raanu, a hosszú szőrű ryyij (rűjűnek ejtik), vagy a textildarabokból varázslatos mintákkal összevarrt patch-work takarók ma részben tovább élnek, részben megváltozott formában divatosak. A Marimekko cég – a szó azt jelenti „Mari kis ruhája” – főleg nyomott anyagot készít, de ezen visszahozza a csikós, a kockás mellé a természet ezernyi színét, virágát. És a nyomott textil, amely pamutból, lenvászonból készült, képes még az északi félés sötétségbe is visszalopni valamit a rövid nyár hangulatából.

Az Iparművészeti Múzeumban vendégszerepelt egy finn kiállítás A finn forma címmel. Láthatjuk a legnagyobbakat: Aalto, Franck, Sarpaneva, Wirkkala, és a Finnországban élő japán textiltervező Ishimoto, valamint a textiltervező Dora Jung munkát is.

És a fiatal nyomottanyag-tervező Inka Kivalo virágoskertje: kevés minta, rengeteg, különböző karakterű színösszeállítás tanúskodik a rengeteg, finn forma egyszerűségében is határtalan lehetőségeiről, arról a jókedvről, amelyet a természettel való ilyen magas fokú azonosulás teremt meg számukra.

TORDAY ALIZ